

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертация: **„НАСИЛИЕТО НАД ЖЕНИТЕ В АЛБАНИЯ СЛЕД 1990 Г.**

Дисертант: Валбона Муча

Дисертантката е избрала една изключително болезнена тема. Насилието над жените съпътства цялата история на човечеството. Темата продължава да е актуална и днес и проблемът засяга, макар и в различна степен, всички съвременни общества.

Той е особено остър в страни, които преминават през мъчителен преход от тоталитаризъм към демокрация и които се сблъскват с аномията, загуба на ценности, дезориентация по отношение на нормите, които трябва да се спазват. В тези страни нарастват икономическите трудности. Хората се сблъскват с безработица, бедност, задълбочаване на класовото разслоение, с принудителна емиграция.

Всички тези процеси рефлектират върху семейството. Нараства психическото напрежение между съпрузите. Липсата на възможности да се излезе от кризисната ситуация поражда ефектите на аномията – нарастване на престъпността, на агресивното поведение, на бягството в алкохола.

Едно от следствията е нарастване на насилието над жените, които въпреки демократичните закони, гарантиращи равни права на мъжете и жените, въпреки усилията на държавни и недържавни институции да се борят с насилието над тях, продължават в много семейства да са в неравностойно положение – да бъдат по-слабият, обект на мъжката агресивност.

В балканските страни все още са силни или се възраждат патриархалните отношения, патриархалното разбиране за ролята на жената в семейството, което още повече утежнява положението на жените. Албания е пример за такава страна, но както се вижда и от дисертацията, положението в България не е много по-различно.

Дисертантката подхожда комплексно към темата, прилагайки различни методи, за да разкрие различните аспекти на проблема с насилието. Тя съчетава теоретичния подход към изследваната социална реалност с анализ на динамиката на конкретната социално-историческа ситуация и със собствени теренни проучвания, проведени през периода 1990-2012 г. » Проведените самостоятелни проучвания в дисертациония труд се базират основно на качествени методи и по специално - изследване на документи (desk research), анализ на случаи (case study) и дълбочинни интервюта (in-depth interviews). В дисертацията се използва наблюдение и индивидуална пряка

анкета. В текста са представени и данни от различни организации и центрове, които предлагат социални услуги в помощ на жертвите на домашното насилие. Освен това се използват и данни, които са свързани с разпространението на този феномен, предоставени от Министерство на вътрешните работи. Включени са и данни от различни литературни източници, анкети, интервюта с жени, жертви на насилие. Използвани са и разнообразни изследвания относно домашното насилие в Албания, както и специално структурирани интервюта по този въпрос.»

Дисертацията е представена в три глави: Насилието в семейството, теоретико-методологически проблеми; Присъствието на насилието над жените в публичното пространство и изследователските практики; Законодателни проблеми, стратегии и политики за преодоляване на феномена «домашно насилие».

В първа глава е изяснена концепцията за домашно насилие и се дава изчерпателно определение. «Домашното насилие е модел на насилническо поведение, на заплахи и преследване, което се използва от мъжете върху близките им и брачните им партньорки с цел налагането и проявата на власт, както и контрол над другите, като това могат да бъдат настоящата съпруга или бившата, годеницата, любимата или случайна партньорка. Това е поведение, което се заучава чрез наблюдение (как се държат възрастните) или подкрепа (когато обществото го подкрепя и приема като нещо нормално и морално) както вътре в семейството, така и в обществото. То не се причинява от генетични причини или психически заболявания. Домашното насилие се повтаря, тъй като то функционира за постигане на целите, за които служи. Този модел на поведение дава възможност да се повтаря от страна на насилниците с цел да държат в подчинение жертвата си чрез страх и заплахи.» (стр.16)

Подробно се анализират и различните форми на насилие – физическото, психическото (емоционално) насилие, духовното, икономическото, сексуалното и половото насилие.

В тази класация заслужава да се отбележи духовното насилие. Тази форма често е пренебрегвана и отъждествявана с психическото насилие. Дисертантката правилно го е отделила като отделна форма, тъй като става дума за лишаване от правото на религиозно изповедание или от правото да се спазват културни норми, традиции и вярвания.

Едно друго разграничение - на сексуално и полово насилие поражда въпроси. Дисертантката е искала да отдели сексуалното насилие в дома от сексуалните посегателства извън дома, както и други видове насилие, които не са сексуални, но са предизвикани от пола на жертвата. Намирам подобно разграничение за правилно, но

серед мен, въпреки дадените допълнителни разяснения, може да се използва друго понятие, за да се означаи тази форма на насилие. Още повече, че по-нататък в дисертацията не е прокарана достатъчно ясна граница между насилието в семейството и насилието, основано на пола на жертвата.

Описани са и причините, които влияят за развитие на насилието в семейството. Сред най-важните е посочена патриархалната култура и светоглед, наследени от миналото. Културна традиция е домашното насилие да не се приема като престъпление, а като «неизменна част от ежедневиия брачен живот». Тази културна норма влияе както върху поведението на насилника, така и на жертвата, която избира мълчанието и често търси вината за насилието и в себе си. Различните аспекти на тази нагласа са:

- „Страх, че ако разкаже за случилото се, сигурността ѝ е изложена на опасност;
- Срама и унижението;
- Мисленето, че тя заслужава да бъде насилена и не заслужава помощ;
- Чувството за протекция от страна на партньора. Той може да бъде единствения източник на любов и топлина в моментите, когато не упражнява насилие, като може да предложи и финансова опора за нея и децата;
- Липсата на осъзнатост, че физическите ѝ симптоми са причинени от стреса от начина на живот и насилствените взаимоотношения;
- Вярата, че преживяното не е толкова тежко, че да го споделя”

Другите посочени причини са: безработицата, злоупотребата с алкохол, професионалната неспособност, сексуалната неспособност в отношенията в двойката, израстването в семейства с един родител, или в разведени семейства, което възпрепятства нормалното развитие на личността на детето, израстването в една насилствена семейна среда и негативната роля, която играят медиите в представянето на събитията, слабостите в законодателството и политическата ситуация в страната в условията на преход.

Всички така изброени причини сами по себе си могат да не предизвикат насилие, ако в културата не е прието, че жената е удобна изкупителна жертва за фрустрациите, предизвикани от социалните и личностни неблагополучия.

Дисертантката с право е отделила голямо внимание на ролята на медиите, тъй като те могат да имат сълно въздействие върху обществото. Но тук трябва да се подчертае, че медиите имат двуюко значение – те могат да служат като катарзис и да намаляват желанието за агресия, но могат и да учат на агресивно поведение.

Двукратната природа на медиите не е убягнала от вниманието на дисертантката и по-надолу в дисертацията си тя показва при какви условия медиите могат да влияят положително и кога те действат деструктивно.

Други посочени фактори са високото ниво на бедност, ниското ниво на социално-икономическо развитие, на образование и липсата на демократична култура и комунистическото наследство. Формално при комунизма се признаваше равенството на жените, но реално се затвърждаваше тяхното подчинено положение в обществото.

И тези изброени фактори можем да обобщим като социални условия, които, при наличието на култура, обезценяваща жените и насърчаваща насилието над тях, могат да станат катализатори на насилническо поведение.

Социалните условия на прехода повишават аномията в обществото, която на свой ред води до нарастване на престъпността и насилието и насилието на жени е само част от общата повишена деструкция на обществените отношения.

Последиците от насилието са тежки. Дисертантката показва, че те са както лични и семейни, така и обществени.

Дисертантката отделя голямо внимание на исторически културните корени на насилието над жените в Албания. Тя се спира на „кануна“ като наследство от миналото, насърчаващо насилието над жените, но показва, че историческите причини за съхраняване на патриархалните отношения са по-дълбоки и не се изчерпват с кодекса от обичайни закони. Структурата на голямото семейство, която е също едно от наследствата на миналото и въпреки че тази структура вече е в период на разпад, също влияе за насилието над жената и то не само от съпруга ѝ, а и от всички мъже в семейството.

Друго наследство от средновековието, което още е в сила и днес е „купуването и продаването“ на албанските момичета. Те се „сгодяват и се женят чрез посредници и уговорки, които ощетяват и нанасят белег върху живота им.“

Поради специфичните културни особености и начина на живот на ромската общност, проблемът с насилието над жените в тази общност е още по-остър, отколкото сред албанското население. „Ромските момичета – констатира дисертантката - се омъжват на ранна възраст поради различни причини, сред които можем да споменем бедността и културните норми; в условията на икономическа зависимост за тях е трудно да се отърват от насилствените си взаимоотношения със съпруга, който отрича едно тяхно основно право: това на живот без насилие.“

Все пак има признаци за подобряване на ситуацията. Нараства броят на регистрираните случаи на насилие над жената, което не означава нарастването на случаите, а на факта, че все повече жени се осмеляват да нарушат мълчанието и да се борят с насилието, което от своя страна е индикатор за демократизация на обществото и усиливащата се ефективност на държавни и недържавни институции в превенцията на насилието.

Определено положителна роля е изиграл приетият през 2006 г. в Албания закон „За мерките срещу насилието в семейните отношения“. Той е насърчил жертвите на насилие да търсят защита и да изискват от отговорните министерства да идентифицират и да преследват по съдебен път насилието в семейството.

Претърпелите насилие жени се нуждаят от уважение и достойнство и от медицински грижи. Но според дисертантката локалните общности и системата от институции в Албания все още не са способни да оказват реална помощ на пострадалите. „Като последица, тя е насилвана няколко пъти:

Първо, в нейното семейство, второ, от отношението и вярванията на общността и трето, от една система, която все още не осигурява достатъчно юридически и социални услуги.”

Дисертантката отправя критика към правовата система и към институциите на здравеопазването, което все още не се отнасят с достатъчно внимание към жертвите на насилие и изпълняват задълженията си формално. Здравните служби например, не разговарят със своите пациентки и не ги преглеждат за знаци на насилие, а насилието често има сериозни здравни последици, свързани с физически, умствени и психически увреждания, с аборти, с влошаване на сексуалното и репродуктивно здраве на жените и с увеличаване на опасността от инфекции, предавани сексуално, включително и ХИВ.

Дисертантката отправя редица препоръки към Министерството на здравеопазването и здравните служби, които биха подобрили работата им с жертвите на насилие и биха допринесли за успешната борба с това явление.

Опирайки се на препоръките, дадени на Албания от Комитета към ООН, който се занимава с елиминирането на дискриминацията над жените (CEDAW), докторантката дава рекомендации към всички институции, имащи отношение към насилието, като правителството, съдебната система, полицията, медиите, образованието и неправителствените организации.

Във втора глава дисертантката прави критичен анализ на работата на медиите като подчертава тяхната отговорност за начина, по който информират за случаите на

насилие. Тя подробно анализира грешките, които медиите допускат, опирайки се на мониторинга на албанските медии и на направените контент-анализи и заключава: „Образът на момичетата и жените в медиите влияе върху ролята и статуса им в обществото и този имидж променя начина, по който се възприемат от другите. За съжаление този образ по-често е отрицателен, отколкото положителен, като насърчава по този начин различни стереотипи и активизирането на социални предразсъдъци и назадничащи позиции, които имат дълбоки корени.»(стр. 70)

Има обаче и положителни моменти. Някои от медите дават задълбочени анализи, не се плъзгат по повърхността, по сензацията и оказват положително въздействие върху аудиторията, възпитавайки я да отхвърля насилието.

Анализът на медиите се подсилва от приведените разкази на жени, станали обект на насилие и намиращи се в неравностойно положение. Дисертантката използва конкретните случаи, за да изведе още веднъж основните причини, предизвикващи насилие над жените в албанското общество.

Анализът на разказите завършва с обосновани изводи и с препоръки.

По същия начин са разгледани и разказите на жени, освободили се от съпрузите си. Те също подробно са анализирани и е изведен положителният опит на жените, «използвали различни стратегии, за да се измъкнат от тежките ситуации. Жените, които са успели да се разведат, се опитват по всякакъв начин да върнат позицията си в обществото и да открият нови възможности за живота си. Осъзнаването, че мълчанието е грешка и че преди всичко те могат да направят необходимото, за да подобрят ситуацията, в която се намират, са ключовите стратегии за преодоляването на насилието.»(стр. 104)

За да очертае цялата нерадостна картина на насилието над жените, докторантката използва данните от статистиката, както и данните от собствено изследване.

Изследването е структурирано така че обхваща различните райони на Албания и групира изследваните по възраст, гражданско състояние, образование, трудова заетост и религия.

„Изследването беше съставено от един семеен уеднаквен въпросник въз основа на популацията. Извършено е на национално ниво в дванадесетте префектури на Албания. При подбора на критериите за избор на извадка, особено внимание се отделя на определянето на населението на изследването и неговите характеристики.»(стр. 116)

Данните сочат, че от 1750 анкетирани жени, 50.9% докладват, че са преживели някога емоционална злоупотреба в брака или в техните интимни връзки, 27.1% са преживели

психическа злоупотреба, 11.5% са преживели физическо насилие, и 10.5% са преживели сексуално насилие.

При емоционалната злоупотреба има подчертани различия в зависимост от гражданското състояние. По-малък е броят на разведените или разделени жени, които са преживели емоционална злоупотреба. Нивото на образование е също много важен фактор. Колкото по-високо е образованието на жените, толкова по-малко са случаите на насилие. По същия начин действа и факторът трудова заетост. Жените, които не работят са по-често обект на емоционално насилие от работещите. Друг важен фактор е местоживеенето. Жените от селските райони са по-често обект на емоционално насилие от жените, които живеят в градовете. Възрастта не оказва влияние. Жените от всички възрасти еднакво са подложени на емоционално насилие.

При психологическата злоупотреба не се забелязват значителни разлики между възрастовите групи – жените от всяка възрастова група са преживели почти еднакво психологическо насилие по време на брака или интимната си връзка.

Също така липсват големи разлики по отношение този тип насилие и връзката му със служебния статус – жените, които работят извън дома си са преживели психологическо насилие от съпруга или партньора еднакво с преживяното от тези, които не работят извън дома. Няма разлики и между селските и градските зони. Има известна разлика и между омъжените и разведени жени. Образованието отново е фактор, който действа и при психологическите злоупотреби.

Що се отнася до физическото насилие отново жените с висше образование имат по-малка вероятност да бъдат подложени на физическо насилие от страна на съпруга си в сравнение с жените, които са с по-ниско образователно ниво. Жените с основно образование (36.5%) са тези, които най-често съобщават за физическо насилие. Съществува разлика между жените, които живеят в градовете и тези в селата.

« Жените, които живеят в селските зони (56.3 %) имат значително по-голям шанс да станат жертва на физическо насилие в сравнение с жените от градовете (43.7 %). От 1750 анкетираните жени тези на възраст 26 години и повече подчертават, че са били насилвани физически от съпрузите или интимните си партньори повече в сравнение с тези на по-малка възраст.»

„От 1750 анкетираните жени само 754 са признали, че са преживяли сексуално насилие. От тях 60.5 % са имали сексуални отношения против волята си и 39.5 % са били принудени към унизителни сексуални актове.“

Във връзка със сексуалното насилие се забелязва липса на значителни разлики в образователното ниво на жените – жените без образование или с основно, както и тези със средно или висше образование са станали жертви на сексуално насилие по време на брака или интимната си връзка.

Също така липсват разлики при различните нива на заетост на жените – тези, които работят извън дома, както и тези, които си стоят вкъщи са били подложени на насилие от страна на съпруга или интимния си партньор.

„Не се забелязват разлики и по отношение на местоживеенето – жените от селските зони, както и тези от градовете, признават за сексуално насилие, преживяно по време на брака или в интимната си връзка.

Но се забелязват разлики по признак граждански статус на жените. Омъжените жени или тези, които съжителстват с постоянен партньор са тези, които имат по-голяма възможност да бъдат подложени на сексуално насилие в сравнение с разведените жени.”

Има ясно изразена връзка „между емоционалното насилие и другите изброени видове насилие в семейството. Жените, които са подложени на емоционално насилие има голяма вероятност да преживеят и психическо, физическо или сексуално насилие. 60,6 % от емоционално насилени жени са били жертви и на психическо насилие.

Освен това 44,9 % от емоционално насилени жени са били насилени и физически, а 15,0 % са били жертви и на сексуално насилие от страна на съпруга си.”
(стр 135)

След като е обрисувала картината на насилието над жените в Албания, дисертантката прави сравнение с положението в България, използвайки данни от статистиката и от различни социологически проучвания.

Изводът, който се налага е, че по отношение на насилието над жените България не се различава много от Албания. И в двете страни насилието е голямо и е причинено от едни и същи фактори.

Работата щеше да спечели, ако обяснявайки причините за насилието върху жените, докторантката беше използвала теориите на феминистките социологии. Но и така тя ни представя един сериозен труд, проучил в дълбочина една от най-отрицателните антисоциални практики в нашите общества.

Препоръчвам на уважаемата комисия да оцени работата с висока оценка.

05.10. 2013 г.

Доцент Иван Евтимов